

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Kitâb-ı Tâlia fî Esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" Adlı Eserinde Vahdet-i Vücûda Dair Görüşleri

The Views of Kostendilli Suleyman Sheikhî's on the Wahdat Al-Wujud in his Work Titled "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye"

Arş. Gör. Kevser AY

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Department of Sufism
kevser_26_00@hotmail.com
 0000-0002-7333-0698

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

03 Mayıs / May 2023

Kabul Tarihi / Accepted

17 Ağustos / August 2023

Yayın Tarihi / Published

15 Eylül / September 2023

Atıf Bilgisi / Cite as:

Ay, Kevser. "Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Kitâb-ı Tâlia fî Esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" Adlı Eserinde Vahdet-i Vücûda Dair Görüşleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Eylül 2023), 586-606.
<http://doi.org/1051702/esoguifd.1290755>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Kitâb-ı Tâlia fî Esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" Adlı Eserinde Vahdet-i Vücûda Dair Görüşleri*

Öz ► İbnü'l-Arabî'den yüzyıllar sonra yaşamış mutasavvıf Köstendilli Süleyman Şeyhî (öl.1235/1820) eserlerinde varlık konusunu işlemiştir. Köstendilli, 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçilen zaman diliminde bugünkü Bulgaristan'a bağlı Köstendil'de hayatını sürdürmüştür. O, sayısı otuzu bulan eserlerinde tasavvufî bakış açısını ortaya koymuştur. Köstendilli, "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" isimli Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserinde vahdet-i vücûd konusunu yoğun bir şekilde işlemiştir. Bu kapsamda Köstendilli'nin zikredilen eserindeki vahdet-i vücûd konusu mevcut çalışmada ele alınmıştır. Bu amaçla Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" isimli yazma eserin tamamı Latin harfleri ile transkript edilerek eserdeki vahdet-i vücûd temalı bölüm ve cümlelerden hareketle Köstendilli'nin vahdet-i vücûd hakkındaki düşüncesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makalede nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılarak elde edilen veriler yorumlanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, Köstendilli'nin varlık konusunda "birlik" fikrine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Varlık, Vahdet-i Vücûd, Köstendilli Süleyman Şeyhî, Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye.

The Views of Kostendilli Suleyman Sheikh's on the Wahdat Al-Wujud in his Work Titled "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye"

Abstract ► Sufi Kostendilli Süleyman Şeyhî (d.1235/1820), who lived centuries after Ibn al-Arabi, also wrote works similar to his ideas. Kostendilli lived in Köstendil, today's Bulgaria, during the period from the 18th century to the 19th century. Kostendilli, who can be characterized as a productive author, can be called a poet, man of letters, and mystics. He has revealed his mystical point of view in his works numbering thirty. Kostendilli intensively dealt with the subject of unity of existence in his work called "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" written in Ottoman Turkish. In this context, the subject of unity of existence in Kostendilli's mentioned work is discussed in this study. For this purpose, the entire manuscript titled "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye", which was written in Ottoman Turkish, was transcribed in Latin letters, and based on the sections and sentences with the theme of unity of existence in the work, Kostendilli Süleyman Şeyhî's about unity of existence idea has been attempted. In the article, the data obtained by using the document analysis method, one of the qualitative research methods, has been interpreted. As a result of the study, it was understood that Kostendilli Süleyman Şeyhî had a clear idea of "unity" about existence.

Keywords: Sufism, Existence, Unity of the being (wahdat al-wujud), Kostendilli Suleyman Sheikhî, Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye.

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Sevim ARSLAN danışmanlığında 22.06.2018 tarihinde tamamlanan "Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin 'Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye' İsimli Eseri (Metin - İnceleme)" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my master thesis dissertation entitled "Kostendilli Suleyman Sheikh's Work Titled 'Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye' (Text-Analysis)" (Master's Thesis Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir/Turkey, 2018).

Giriş

Varlık konusu, insanlığın üzerinde çokça kafa yorduğu, fikir yürüttüğü meselelerdendir. İnsan zihni, varlığın mahiyeti, kaynağı gibi konular hakkında sorular sorarak cevaplar aramıştır/üretmiştir. Var ve yok ne demektir? Varlıkların gerçekliği nedir? gibi sorulara cevap arayanlardan birisi de Müslüman mütefekkir ve mutasavvıf Muhyiddin İbnü'l-Arabî olmuştur. İslam düşünce dünyasında güçlü bir etki meydana getirmiş olan İbnü'l-Arabî ile vahdet-i vücûd fikri, günümüzde de tartışılmaya ve konuşulmaya devam etmektedir. Varlığın birliği anlamına gelen "vahdet-i vücûd", varlığın mahiyetine dair bir düşünce sistemidir ve bu mevzu, doğuşundan bugüne dek eleştiriyle de övgüyle de karşılaşmıştır. İbnü'l-Arabî'den yüzyıllar sonra yaşamış mutasavvıf Köstendilli Süleyman Şeyhî de (öl.1235/1820) onun fikirlerine benzer temalı eserler kaleme almıştır. Köstendilli, 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçilen zaman diliminde bugünkü Bulgaristan'a bağlı Köstendil'de hayatını sürdürmüştür. Üretken bir müellif şeklinde vasıflandırılabilir Köstendilli şair, edebiyatçı ve mutasavvıftır. O, dinî-tasavvufî edebiyat alanında sayısı otuzu bulan eser kaleme almış, bu eserler de günümüze ulaşmıştır. Dönemindeki birçok yazarın genelde tercüme ve şerh ile yetindiği bir ortamda Köstendilli telifleriyle dikkat çekmektedir. Köstendilli'nin bizzat telif ettiği evliya tezkiresi türündeki *Bahrü'l-Velâye* adındaki eseri Ali Yılmaz'a göre Türkçe telif edilen ilk evliya tezkiresidir.¹ Üretken bir şahsiyet olan Köstendilli, akademik olarak ilk defa 1989 yılında Ali Yılmaz tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bu tezin ardından başka tez ve makalelerde farklı eserleri incelenerek günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Köstendilli'nin bu makalede ele alınan "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" isimli eserinin daha önce metin incelemesinin yapılmadığı tespit edilerek araştırmaya konu edilmiştir. Bu kapsamda makalede, Köstendilli'nin zikredilen eserindeki vahdet-i vücûd konusu ele alınarak işlenmiştir. Bu amaçla Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" isimli yazma eserin² tamamı transkripsiyon alfabesiyle latinize edilerek eserdeki vahdet-i vücûd temalı bölüm ve cümlelerden hareketle Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin vahdet-i vücûd hakkındaki düşüncesi ortaya konulmuştur. Makalede nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılarak elde edilen veriler yorumlanmıştır.

¹ Ali Yılmaz, "Köstendilli Süleyman Şeyhî: Hayatı, Eserleri, Türk-İslâm Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneği İçindeki Yeri", *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî*, ed. İsmail Güleç - Ömer Said Güler (İstanbul: VAKAR Vakıf Araştırmaları Yayınları, 2020),14; *Bahrü'l-Velâye*'nin tamamı 2007 yılında Sezai Küçük ve Semih Ceyhan tarafından "1001 Sûfi" adıyla sadeleştirilerek yayımlanmıştır.

² Bu transkripsiyon faaliyetinde eserin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Serez Bölümü'ndeki 1504 numaralı kayıta bulunan 40 varaklık nüsha esas alınmıştır.

1. Köstendilli Süleyman Şeyhî ve Yetiştığı Muhite Genel Bir Bakış

1750-1820 yılları arasında yaşayan, günümüz Bulgaristan sınırları içindeki Köstendil³ şehrinde doğan⁴ Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi, iyi yetişmiş bir âlim, edebiyatçı, şair, mutasavvıf ve Sofyalı Bâlî Efendi'den sonra Bulgaristan'ın en velûd müellifidir.⁵ Yazarın doğup büyüdüğü Köstendil coğrafi olarak Osmanlı ordularının Avrupa seferleri için kullandığı güzergaha yakın sayılsa da Edirne, Sofya ya da Filibe kadar elverişli ve merkezî konumlu bir şehir olmamıştır. Ekonomik ve kültürel anlamda mütevazı denilebilecek Köstendil şehrinin yüksek rakımlı olması da bu hususta etkilidir.⁶ Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta sıkıntılarla boğuştuğu bir dönemde yaşamış olan Köstendilli Süleyman Şeyhî, kendi zamanında meydana gelen mesele ve problemlere yabancı kalmayarak, eserlerinde bu durumları da dile getirmiştir. Köstendilli Süleyman Şeyhî, "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" isimli⁷ Osmanlı Türkçesiyle yazdığı eserinde vahdet-i vücûd konusunu yoğun bir şekilde işlemiştir. Köstendilli, Nakşibendi şeyhi Şâmezâde Mustafa Efendi'ye müntesip, seyr-ü sülûkunu kısa süre içerisinde tamamlayan ve daha mürşidi hayattayken irşad vazifesi ile görevlendirilen bir şahsiyettir.⁸ Kitâb-ı Tâlia'nın Serez nüshasının başında bulunan şu ibareden Köstendilli'nin Nakşibendiyye Tarikatına mensubiyeti ve Şeyh Süleyman Efendi el-Köstendilî adıyla tanındığı söylenebilir.

³ Köstendil: Bulgaristan'ın batı kesiminde, geniş ve verimli bir ovada akan Karasu (Struma) nehrine birkaç kilometre mesafede Osogovski dağları eteklerindeki 560 m yükseklikte yer alan tarihî bir şehirdir. İsmi, Türkçe "Kostadinili" nin zamanla değişmiş şeklidir. I. Murad döneminde Osmanlı Devleti sınırları içerisine giren Köstendil, 1683'te gerçekleşen II. Viyana Kuşatması'nda büyük zarar görmüştür. Savaşın ardından yıkıcı olaylara maruz kalmış, 1878-1879 Osmanlı-Rus Harbi'nde ise Türklerin beşte dördünün göç etmesi sebebiyle daha çok Bulgarların yaşadığı bir şehre dönüşmüştür. Bulgaristan'ın 1908 yılında tam bağımsız olması ile de Bulgaristan'a bağlanmıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Köstendil, özellikle Halvetî ve Nakşibendî tarikatlarının yaygın olduğu tasavvufî bir hayata sahipti. Machiel Kiel, "Köstendil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/ 277-279.

⁴ Mehmed Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/521. Burada "Köstendil'de doğdu." ifadesiyle geçmektedir.

⁵ Birol Yıldırım, "Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Risâle-i Hakâik-i Aşk Adlı Eseri", *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî*, ed. İsmail Güleç - Ömer Said Güler (İstanbul: VAKAR Vakıf Araştırmaları Yayınları, 2020), 163.

⁶ Murat Ali Karavelioğlu, "XIX. Yüzyıl Mutasavvıf, Âlim ve Şairlerinden Köstendilli Mollazâde Süleyman Şeyhî'nin Yetiştığı Muhit", *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî*, ed. İsmail Güleç - Ömer Said Güler (İstanbul: VAKAR Vakıf Araştırmaları Yayınları, 2020), 44.

⁷ Makalenin devamında "Kitâb-ı Tâlia" şeklinde kısaltılarak ifade edilecektir.

⁸ Ali Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 25-68.

Eserinde geçen söz konusu ifade şöyledir: ⁹ (لسيدنا شيخ سليمان كوستنديللى من طريق النقشبندية العلية) . (افندى) .

Osmanlı'nın gerilediği ve müellifin de yaşadığı 18. yüzyılda, tekkelerin ve tekkelerdeki şeyhlerin toplumun çoğunluğu tarafından kabul gördüğü, sevildiği ve Osmanlı toplumunda hareket ve canlılığa sebep olduğu bilinmektedir. Dönemin mutasavvıfları; yöneticilerle olumlu bir ilişki sürdürerek devletin sıkıntı yaşadığı anlarda topluma önemli destek vermişlerdir.¹⁰ Bu yüzyılda Osmanlı toplumunda Halvetîlik, Kâdirîlik, Rıfâîlik, Nakşibendîlik, Bektâşîlik, Mevlevîlik, Celvetîlik, Sa'dîlik, Bedevîlik, Bayrâmîlik etkin tasavvufî oluşumlardır. Bu tarikatlardan Halvetîliğin ise toplumda diğer tarikatlardan daha yaygın olduğu görülmektedir.¹¹

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde askerî, ekonomik, toplumsal, siyasi alanların neredeyse tamamında sıkıntılar vuku bulmuştur. Bu sıkıntılara ilave olarak Avrupa'da yaşanan coğrafi, teknik ve entelektüel alandaki ilerlemeler de Osmanlı'nın gerileyip yıkılmasının habercisi olmuştur.¹² Bu ve benzeri sıkıntıların olduğu bir devirde yaşayan Köstendilli Süleyman Şeyhî, ilim ve edebiyat merkezlerinden uzakta yetişmesi sebebiyle az tanınmıştır.¹³

Böyle bir dönemde yaşamını sürdüren Köstendilli, medrese tahsilini tamamlamasının ardından memleketinde öğrenci yetiştirmiş, bunun yanında devlet kademelerinde vazife almıştır. Köstendilli, yapmış olduğu ayanlık gibi resmi görevlerde bulunmaktan çok hoşlanmadığını, eserlerinde ara ara dile getirmiştir.¹⁴ Devlet kademelerindeki görevleri devam ederken abisi ile şeyhi Şâmezâde Mustafa Efendi'nin vefatı sebebiyle Köstendilli, devlet vazifelerinden ayrılarak vefat edene kadar meşihat ve tedris faaliyetleriyle ilgilenmiştir.¹⁵ Yaşadığı devirde yazarların çoğunun sadece tercüme ve şerh kaleme almasına karşın Köstendilli, sayısı otuza yakın eğitici ve öğretici eser yazmıştır. Ayrıca o, iki mürettep divan

⁹ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye* (İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1504), 1a.

¹⁰ Metin izeti, *Balkanlar'da Tasavvuf* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 111; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. yüzyıl)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 458.

¹¹ İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, 102.

¹² İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, 111.

¹³ Yılmaz, "Köstendilli Süleyman Şeyhî: Hayatı, Eserleri, Türk-İslâm Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneği İçindeki Yeri", 37.

¹⁴ Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî*, 65.

¹⁵ Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî*, 67.

kaleme almış bir divan şairidir. Ancak Köstendilli şiirde, eskiyi taklitten ileri geçemediğinden, divanlarından biri basılmasına rağmen, edebiyat tarihinde önemli bir yer edinmemiştir.¹⁶

Köstendilli, İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinden etkilenmiş, fikirlerini benimsemiş ve eserlerini de bu eksende kaleme almıştır. Onun, İbnü'l-Arabî düşüncesinden etkilendiğinin en önemli göstergelerinden birisi vahdet-i vücûd meselesidir. Köstendilli, tasavvuf ilmini vahdet-i vücûddan ibaret görececek derecede *varlığın birliği* düşüncesine sahip olup,¹⁷ hayata tevhd-i vücûdî/vahdet-i vücûd penceresinden bakmıştır.¹⁸

Köstendilli Süleyman Şeyhî'ye ait "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" isimli Osmanlıca eserin farklı kütüphanelerdeki nüshaları şu şekildedir:

1. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, No: S 4630, Kahire, Mısır.¹⁹
2. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No: 317/2, vr. 24-53.²⁰
3. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No: 542/16, vr. 102b-150b.²¹
4. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No: 730/1, vr. 1-89.²²
5. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No: 2573, vr. 80.
6. İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No: 923/1, vr. 24.²³
7. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Bölümü, No: 1504, vr. 40.²⁴

¹⁶ Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî*, 20.

¹⁷ Kevser Ay, *Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Kitâb-ı Tâlia fî Esrârî'l-Îlâhiyyeti's-Sermediyye" İsimli Eseri (Metin-İnceleme)* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 45.

¹⁸ Yıldırım, "Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Risâle-i Hakâik-i Aşk Adlı Eseri", *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî*, 163.

¹⁹ "Risâle-i Tâli'a" ismiyle kayıtlı olan bu eser, Kâmil b. Şaban Ağa Kadirî tarafından h. 1307/m. 1889 yılında istinsah edilmiştir.

²⁰ Kütüphane kaydında "Risâletü'l-Metâli" ismi ile kayıtlıdır.

²¹ Kütüphane kaydında "Risâle-i Tâlia" ismi ile kayıtlıdır.

²² Kütüphane kaydında "Risâletü'l-Metâli" ismi ile kayıtlıdır. Bu nüsha 1-89 varakları arasında bulunur ve devamında bir sayfa boşluğun ardından 91-166 varakları arasında Risâletü Mecmau'l-Meârif bulunmaktadır.

²³ Bu nüsha kataloglarda Şeyhî Süleyman Efendi'ye ait Mecmau'l-Maârif olarak kayıtlıdır. Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî*, 268.

²⁴ Çalışmamızda bu nüsha, asıl nüsha olarak kabul edilmiştir.

2. Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Vahdet-i Vücûd Anlayışı

2.1. Vahdet-i Vücûd

Vücûdun/varlığın birliği anlamına gelen bu terkip, Allah'ın varlığına işaret eder. Bu düşünceye sahip sûfilere göre varlık, Allah'tan ibarettir. Ancak bu, akledilen ve duyumlanan şeylerin Allah olduğu anlamında değildir. Sûfiler, bi-zâtihî kâim (kendiliğinden var olan) vücûdun bir olduğunu, onun da Allah'ın varlığı olduğunu iddia ederler. Bu vücûd (varlık) ise vâcib, kadîm ve ezelîdir. Herhangi bir taaddüd (çoğalma), tebeddül (değişme, yenilenme), tecezzî (parçalanma) ya da taksim (bölünme) kabul etmez. Yine bu vücûdun şekil, sûret ya da haddi (sınırı) yoktur. Bu vücûda vücûd-i mutlak ya da vücûd-i baht gibi isimler verilmiştir ki sırf ve hâlis vücûd anlamına gelmektedir. Buradaki vücûd-i mutlak, ıtlâk-ı hakîkî ile mutlaktır ki tüm kayıtlardan hatta ıtlâk kaydından dahi münezzehtir. Bir olan bu varlığın, tüm diğer varlıklarda hükmü ve tasarrufu geçerlidir. Dünya üzerinde her ne varsa onunla ayakta durur ve ona uyar.²⁵

Bilindiği üzere İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240) ismi, vahdet-i vücûd düşüncesi ile beraber anılmakta ve biri diğerini çağrıştırır bir mahiyet taşımaktadır. Halbuki 'vahdet-i vücûd' ifadesi İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde bulunmamaktadır. İbnü'l-Arabî'nin: "Biliniz ki vücûd ile mevsûf olan/vasıflanan sadece Allah'tır, Allah ile birlikte mümkün varlıklardan hiçbiri vücûd ile muttasıf değildir. Özellikle diyorum ki: Vücûdun kendisi Hakk'tır."²⁶ ve "Vücûdun hepsi birdir, vücûdda yalnızca Allah vardır." gibi 'vahdet-i vücûd'a işaret eden cümlelerden ötürü İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışının kurucusu olduğu ifade edilmiştir.²⁷ Yine onun, vahdet-i vücûd anlayışını "Varlıkta Allah dışında bir şey yoktur. Hakikat, müşahedede/görüntüde çoğalsa bile, varlıkta birdir." cümleleri ifade etmektedir.²⁸ İbnü'l-Arabî'nin kendi kitaplarında birebir yer almayan vahdet-i vücûd ifadesini bir kavrama yakın olarak ilk defa kullanan Sadreddin Konevî, (öl. 673/1274)²⁹ ardından ise öğrencisi Saîdüddîn el-Fergânî (öl. 699/1300)

²⁵ İsmail Fenni Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn-i Arabî* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 11-12; Ferit Kam, *Vahdet-i Vücûd* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 96.

²⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (Beyrut: tarihsiz), 3/429.

²⁷ Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2004), 641-645; William Chittick, *Hayal Âlemleri: İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, çev. Mehmet Demirkaya (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 31.

²⁸ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, 4/357.

²⁹ Sadreddin Konevî, Ekberîliğin sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda İran ve çevresine yayılmasını sağlayan kişilerin ilklerinden olacaktır. Sahip olduğu sağlam felsefe kültürü ve İbnü'l-Arabî'de olmayan sistemleştirme isteği ile dikkat çeken eserleri, üstadının öğretisinin daha sonraki sunuluş biçimlerini derinden etkileyecektir.

olmuştur. Fakat Konevî ve Fergânî'nin vahdet-i vücûd kavramına yükledikleri anlam çok esnek ve de şeffaftır.³⁰ Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki İbnü'l-Arabî'den önce yaşamış bazı sûfilerde vahdet-i vücûd yorumunu hatırlatan ifadeler bulunmakla birlikte bu düşünce, İbnü'l-Arabî ile birlikte sistemli bir nazariye haline kavuşmuştur.

İbnü'l-Arabî'nin kapsayıcı fikirleri ile yeni bir tasavvuf anlayışı meydana gelmiş ve tasavvuf, felsefî bir boyut kazanarak olgunluk dönemine girmiştir.³¹ Onun ortaya koyduğu vahdet-i vücûd düşüncesi, duyu organlarıyla deneyimlenen âlemi gerçek gören, materyalist bir panteizm değildir. Aksine, mevcut şeylerin görünürlüklerinde zahir olan yüce bir varlığın yani Allah'ın birliğini kabul ederek âlemin varlığını ise gölge olarak gören bir vahdet-i vücûddur.³²

"İlm-i tasavvuf, vahdet-i vücûddan ibarettir"³³ cümlesini kaleme alan Köstendilli ise "Her şey O'ndandır" şeklinde açıklanan "vahdet-i şühûd"u, ikilik anlamına geldiğini düşünerek reddetmiş "Her şey O'dur" manasındaki "vahdet-i vücûd" düşüncesini savunmuştur. Ona göre vahdet-i vücûd ve mâiyyet-i Zât/Allah ile birliktelik keyfiyetsizdir ve yaşanıp tecrübe edilmeden yani o hale sahip olmadan bilinemez. Vahdet-i vücûd ilmi vehbîdir, kesbî değildir. Ona göre vahdet-i vücûd idrakine ulaşan kimse, celâl ve cemâl gözüyle bakarak "Hem kelbe/köpekte hem körpede Allah'ın kudret ile cemâlini görür".³⁴ Anlaşıldığı üzere Köstendilli, vahdet-i vücûd ve Allah'la birlikte olmanın tecrübe edilip yaşanması ile tadılıp, anlaşılabileceğini, aksi durumda bilinemeyeceğini ifade etmektedir.³⁵

Michel Chodkiewicz, "İbn Arabî'nin Öğretisinin Osmanlı Dünyasında Karşılığı", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 97-98.

³⁰ Ebu'l-Alâ Afîfî, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet Dağ (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 42; Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî Düşüncesine Giriş* (İstanbul: Sûfî Kitap, 2015), 328.

³¹ Ekrem Demirli, *İbnü'l-Arabî Metafizikî* (İstanbul: Sûfî Kitap, 2016), 13.

³² Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf: İslam'da Manevî Hayat*, çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 169.

³³ Şeyhî, *Bahrü'l-Velâye*, 196b.

³⁴ Yıldırım, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 326-329.

³⁵ Köstendilli bir başka eseri Mektûbât-ı Erbaîn'de ise bu konuyu şöyle detaylandırır: " 'Vahdet-i vücûd' ve 'maiyyet-i Zât' niteliksizdir. Yani sözle ifadesi zordur. Onun ilmi ise vehbîdir, kesbî değildir. Yani Allah bu ilmi dilediği kuluna verir, kul kendi kendine bu ilmi öğrenemez. Onun tüm çabası, takva ve riyazeti ise, ancak bu bilginin kabulüne yönelik istidat elde etmek içindir. Yalnız, kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesi ile nefsi tanımak ve marifete ermek, Rabbânî ilimlere ve sırlara vasıl olmaktır. Yoksa zevk olmaksızın hali anlatarak yazmak, bu hususta suallere cevap vermek anlamsızdır. Bu husus, böyle anlaşılıp amel edilmelidir." Şeyhî, *Mektûbât-ı Erbaîn* (İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif- M. Murad, 213/1), 12a. Konu ile ilgili bkz. Hadicet ül Kübra Öksüz,

Köstendilli'nin düşünce sistematüğinde, "vücûd" Allah'ı bulmak demektir. "Vahdet-i vücûd" ise Allah'ı kendisinin dışındaki her şeyden tenzih ederek birlemektir.³⁶ Mevcûd-u hakîkî/hakiki varlık Hakk'tır, O'nun dışındaki varlık ise ma'dûm-u mutlak/mutlak yoktur. Köstendilli ma'dûm/yok tabirinin yanı sıra gölge, hayal ve mevhûm kavramlarına da eserinde yer verir. Yalnızca kendi zâtıyla ayakta duran Allah'tır. Yine tek müessir ve tek muktedir Allah'ın kendisidir. O'nun vücudu zorunlu, ezeli ve kadîmdir. Mümkün varlıklar ise Allah'ın gölgelerinden, Rabbânî yansılardan ibarettir. Allah'ın vücudunda her şey müstağraktır, yok olmuştur. Gölge, gölgenin kaynağından başka bir varlığa sahip olmadığı gibi Allah'ın dışındaki varlıkların da Allah'ın varlığından başka bir varlığı yoktur.³⁷ Allah dışındaki her şeyin hayatı, varlığı ve kıyâmı Hakk'a bağlıdır.³⁸ Varlığı sonsuz olan Allah'ın vücuduna ve varlığına son yoktur.³⁹ Bu cümleleriyle Köstendilli, Allah dışındaki varlıkların hakiki anlamda bir varlığa sahip olmadıklarını, eşyanın varlığının ve devamının Allah'a bağlı olduğunu, vahdet-i vücûdun ise Allah'ı her şeyden tenzih ederek birlemek olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki paragrafta da belirtildiği üzere Köstendilli'ye göre 'vahdet-i vücûd' ilm-i kâl işi değildir, ilm-i hâl işidir. Gönül ile birlikte yoğunlaşma ve meyil olmazsa, bu bilginin dilden dökülmesi mümkün değildir. Öyle ki 'Kişi sevdiği şeyi çokça zikreder' sözünden hareketle bilginin meyvesi olan dil, irfan ile konuşur. Zira dil, gönlün tercümesidir.⁴⁰ Köstendilli, birliği idrakin Hakk'ı arama yolunda olmakla bağlantılı olduğunu, kişinin zikirde yoğunlaşmasıyla sevdiğiyle aynıleşerek en sonunda Hakk ile hakikat dışında herhangi bir şeyin dilinden çıkmadığını söyler.⁴¹ Zikirden başka Allah'a bir diğer yakınlaşma yolu ise ibadetlerdir. Nafîle ibadetler ile kul, Rabbine yaklaştığında Allah, o kişinin gören gözü, işiten kulağı haline gelir.⁴² Allah, kula âlet olmuş olur, Allah ile görüp, Allah ile işitir, Allah ile iş yapar. Yine "Attığın zaman

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Mektûbât-ı Erbaîn, Terkîbât-ı Erbaîn ve Te'vîlât-ı Erbaîn İsimli Eserleri (İnceleme ve Metin) (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 43.

³⁶ Yıldırım, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 327.

³⁷ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 3a-3b-4a.

³⁸ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 11a.

³⁹ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 16b.

⁴⁰ Şeyhî, *Mektûbât-ı Erbaîn*, 12a.

⁴¹ Öksüz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Mektûbât-ı Erbaîn, Terkîbât-ı Erbaîn ve Te'vîlât-ı Erbaîn İsimli Eserleri (İnceleme ve Metin)*, 43.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *El-Câmi'us-Sahîh* (Riyad: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, 1998), "Rikak", 38.

da sen atmadın, fakat Allah attı"⁴³ ayet-i kerîmesinde de ifade edildiği gibi kul, Allah'a âlet olmuştur. Allah, kul âletiyle her işi yapar, kulun yaptığı her işin gerçekte yapanı Allah'tır.⁴⁴

Köstendilli eserinde, Hakk'ın dışındakilerde varlık gören kişinin gizli şirkten uzak kalmayacağını da ifade etmiştir. Zira Allah'tan başka mevcûdât vardır ancak mevcut varlıkların varlığı mecazdır, yoksa onlar gerçekte ma'dumdur.⁴⁵ Köstendilli'ye göre, bu bilgiye sahip olmayan avamın tamamı hodbin/bencildir. Bu kimseler her ne bilir ve görürse kendinden kaynaklı zannederler. Hakbîn/Hakk'ı görenlerin ise her gördüğü ve her bildiği Allah'tandır. Asıl bilip görenin Allah olduğunu, O'ndan başkasının gerçekte yok olduğunu bilir.⁴⁶

2.2. İsim ve Sıfatlar

Hakk'ın varlığı âleme kıyasla bir ayna gibi olup, akledilen ve hissedilen eşya onda zahir olmaktadır. Yahut Allah, zatı itibariyle değil sıfat ve fiilleri ile bütün suret ve şahıslarda mutlak olmaktan çıkmaksızın ve asla değişikliğe uğramaksızın tezahür ve tecelli etmektedir. Burada ise eşya (nesnelere) Allah'a ayna olur. Dolayısıyla kâinatın tamamı Hakk'ın varlığı ile vardır. Allah'ın isimlerinden biri olan Kayyûm; zâtıyla kâim ve kendisi dışındakileri de kâim eden demektir. Çoğalma ve çokluk ise vücudun taayyünatında (açığa çıkmasında) gerçekleşip, Allah'ın kendisi bunlardan münezzehtir. Güneşin ışığının bir olmasına rağmen aksettiği camlarda değişik renklerde görülmesi gibi, Allah'ın vücudunda değil vücudun taayyünatında çoğalma gerçekleşir.⁴⁷

Kâinat, Hakk'ın varlığıyla kâimdir ve yine Hakk'ın varlık aynasında zahir olan varlıklar, fâni ve geçici suretlerden ibarettir. Onların taayyün ve zuhuru akıl ve hisse nispetlidir. Eşyadaki hakikat, eşyanın kendisinde sabit değildir, Hakk'ın vücuduyla sabittir. Onların aslı ise yokluktur.⁴⁸

Köstendilli, makalenin konusu "*Kitâb-ı Tâlia fî esrâri'l-ilâhiyyeti's-sermediyye*" adındaki kitabına, âlemin alâmetten türediği bilgisini vererek başlamaktadır. Bu, Allah'ın vücudunun, Allah'ın varlığı ile birliğine bir delil ve alâmet olduğu anlamına gelmektedir. Bu yaklaşıma benzer bir açıklamaya İbnü'l-Arabî'de de rastlanmaktadır. Arapça'daki haliyle âlem, ilim ve alâmet sözcüklerinin tek bir kökten türediği, bunun da âlemin doğru bilgisinin aslında Hakk'ın

⁴³ el-Enfâl 8/17.

⁴⁴ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 15b.

⁴⁵ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 15b.

⁴⁶ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 23b.

⁴⁷ Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn-i Arabî*, 11-12.

⁴⁸ Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn-i Arabî*, 13.

zahirî ve bâtnî işaretlerinin bilgisi olduğu anlatılır. Fütûhât-ı Mekkiyye'de şöyle ifade edilmektedir: "Âlem kelimesini 'ilim öğretmek' kelimesi ile anlatırız ve 'ilim' kelimesiyle de O'nun âlemde bir alâmet bıraktığını ifade ederiz."⁴⁹ Kişinin kendisi ile Rabbini bilmesi boyutunda âlemin bilgisi de elde edilir. Fakat âlem, kişinin Rabbini bilmesi önündeki perdelerin en büyüğü de olabilir. Bu durum şöyle meydana gelir; Kişi kendini ve Rabbini tanıma sürecinde âlemdeki işaretlerin neye işaret ettiğini idrak edemeyip onlara fazla yoğunlaşırsa, eşyayı olduğu gibi görememenin karanlığına dalmış olur.⁵⁰

Köstendilli, "Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı"⁵¹ sözünü eserinde şöyle açıklar: esmâ (isimler), ayn-ı müsemmâ (isim verilenin aynısı) olduğu için eşyanın hakikati isimler ve sıfatlarla aynıdır. Aslında eşyanın tamamı, bir zât, bir varlıktır, mümkün, hâdis, fânî ve ma'dûmdur. Bâkî ve mevcûd olan Zât Allah'tır, O ise vücûd-u mutlaktır. Mümkün ma'dumların her bir tanesi îlâhî vücûhâtta bir vech ve Rabbânî aynalardan bir aynadır. Yani kişinin döndüğü ve gördüğü her yer aslında vechullahdır. Yani, kişinin her bir gördüğü şeyde mümkün suretler aynasından yüz gösteren Allah'tır. Bu sebeple de Allah'tan başka hiçbir şey yoktur. Allah'tan başka/gayr diye zannedilme durumu marifet eksikliğinden ve cehalettedir. Öyle ki eşyanın ma'dûm olduğu dikkatli olanlarca bilinmektedir.⁵²

Köstendilli'ye göre Allah'ın vücudundan başka varlık yoktur.⁵³ Allah'ın zâtının varlığı mutlaktır ve diğer her şey O'nun varlığının azasıdır. Çünkü Allah kendisini aynadan görmeyi isteyerek âlemi isim ile sıfatlarına, Âdem'i ise Zâtına ayna edinmiştir. Allah'ın şâhid ve meşhûd cilvesi hem âlemde hem Âdem'de açığa çıkmıştır.⁵⁴

Peygamberimiz kudsi bir hadiste Allah'ın şöyle söylediğini bizlere aktarmıştır; "Hasta oldum, beni ziyaret etmedin!" Kul, "Sen âlemlerin Rabbi olduğun halde Sen'in ziyaretine nasıl gelirim?" deyince, Allah "Hasta kulumu ziyaret etseydin, Ben'i orada bulurdun" şeklinde cevap vermiştir.⁵⁵ Köstendilli, bu hadisteki ifadeye göre Allah'a sübûtî sıfatlar gibi selbî sıfatların da

⁴⁹ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, 2/473.

⁵⁰ William C. Chittick, *İbn Arabî-Giriş Kitabı*, çev. Kadir Filiz (İstanbul: Nefes Yayınları, 2014), 96.

⁵¹ Buhârî, "İsti'zan", 1; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'us-sahîh* (Beirut: Dâr-u İhyâu't-Türâsi'l Arabî, ts), "Birr", 115; "Cennet", 28.

⁵² Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 16a-16b.

⁵³ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 20b.

⁵⁴ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 23a.

⁵⁵ Müslim, "Birr", 13, (No. 2569); Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü'l-İmân* (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1423), 11/412, (No. 8752); Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîh-i İbn-i Hibbân* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1414), 3/224, (No. 944).

mecazen verilebileceğini ifade eder.⁵⁶ İbnü'l-Arabî ise bu kutsi hadisi, tecelli üzerinden açıklamaktadır. O, Allah'ın bizlere eşya üzerinde tecelli ettiğini ve bu tecellinin hem içimizde hem de dışımızda meydana geldiğini ifade eder. Mesela Allah, bazen hasta bir kul üzerinden tecelli etmekte, kul da hastayı ziyaret ederek tecelliye cevap vermektedir. Bunun anlamı, Allah hakkında yeni bir bilgi edinmek şeklinde düşünülebilir. Allah; bir yoksul, su isteyen bir çiçek ya da hayvan üzerinden tecelli eder, insan ise onun ihtiyacını karşıladığında Allah hakkında yeni bir bilgi elde etmiş olur.⁵⁷

Köstendilli, kitabının hemen her yerinde varlığın birliğini vurgulamış bunu aralara serptiği şiirlerde de dile getirmiştir. Buna aşağıdaki dörtlük örnek gösterilebilir. Köstendilli bu dörtlükte, vücûdun tek olduğunu ancak isimlerin fazla olduğunu, farklı isimlerin ise hepsinin tek bir şeyin parçası olduğunu ifade eder.

“Nedir bu kesret-i a'dâd-ı esmâ,
Kamusu bir vücûda olmuş a'zâ.
Vücûdun birliği zâhir bilâ şek,
Nedendir bir vücûda bunca esmâ.”⁵⁸

2.3. Zorunlu Olan ve Zorunlu Olmayan Varlık

Köstendilli içinde yaşadığımız bu âlemi mutlak ma'dûm, mevhum ve zill/gölge olarak tanımlar. Ancak buradaki ma'dûm olma durumu vücûdun imkansızlığı anlamında değildir. Öyle ki söz konusu âlemin ilimde sübutu, hariçte duyu ile hissedilmesi, görünmesi vardır. Bu ma'dûmlar oluşuma, görünmeye kabiliyetliyetlidir. Dolayısıyla bu ma'dümlara vücûd-u izâfî ve hissî denmelidir. Taayyün ile suretlerin vücûdu mümkün olup, imkânsız değildir.⁵⁹ Mümkün varlık kategorisindeki kulun varlığı zorunlu değildir. Kul noksanlarla dolu, cahil ve acizdir. Allah ise varlığı zorunludur, var olması mutlaka gereklidir, noksanlardan münezze ve zengindir. Allah'ın varlığı her şeyi kuşatmıştır.⁶⁰ Yani Köstendilli, Allah dışındaki varlıkların ma'dûm olmasının vücûda imkân vermeyen bir durumda olmadığını, bu ma'dûmluğun oluşuma elverişli izafi bir vücûd olduğunu düşünmektedir.

⁵⁶ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 8a-8b.

⁵⁷ Demirli, *İbnü'l-Arabî Metafiziziği*, 33.

⁵⁸ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 27b.

⁵⁹ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 3a.

⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Kenz-i Mahfî*, sad. Abdulkadir Akççek (İstanbul: Rahmet Yayınları, 1967), 98.

Âlemde ve Âdem'de tecelli eden Allah zaman, mekân, yön, suret, taayyün ve parçalanmadan uzak ve münezzehtir. Âlemlerin hepsi sonlu, Hakk'ın ise varlığı sonsuzdur. Sonlunun sonsuzu tarif edip vasfetmesi imkânsızdır. Kendisini yine Allah'ın kendisi tarif eder. Peygamberimiz'in ⁶¹ *ما عرفناك حق معرفتك يا معروف* sözü bu durumu ifade etmektedir. Bu hadisi "Ben benliğimle seni bilmedim, seni yine sen bilirsin, yani ben yokum ki seni bileyim. Bende olan sensin ve bilen dahi sensin." cümlesiyle şerh eden Şeyhî, buradaki ifadelerin akıl ve zekâ ile bilinemeceğini de eklemektedir.⁶²

Şeyhî'ye göre gece, gündüz, ay ve yıl yaratılmışlar içindir. Allah'a göre ise gece ve gündüz söz konusu değildir, an devamlıdır. Allah'ın varlığının sonu olmadığından onun maverası yoktur ve bundan dolayı ciheti de yoktur. Yine Hakk'ın kendisi için zarfiyyet ve mazrûfiyet mümkün değildir. Allah'ın mazrûf olması için kendisinden daha büyük bir zarf olmalıdır. Allah'ın zarf olması için ise kendisinden başka bir vücûd olmalıdır. Bu ise imkânsızdır.⁶³ Allah her şeyi kuşatmıştır. Şayet Allah'ın mekânı olsa, mekânın O'nu kuşatması gerekirdi. O, ilmi ve kudretiyle, isim ve sıfatlarıyla eşyayı kuşatmıştır.⁶⁴

2.4. Vahdet ve Kesret İlişkisi

Şeyhî'ye göre eşya hakikati yönüyle aynı ilâhî özden gelir. Varlıklar arasında bu kutsi özde herhangi bir fark bulunmamaktadır. Farklı görülmesinin sebebi, bakanın bakış açısından ötürüdür. Öyle ki âleme kesret/çokluk nazarı ile bakılırsa varlıkların birbirinden farklı olduğu görülür. Fakat eşyaya vahdet/birlik nazarı ile bakıldığında tüm varlığın tek bir varlık üzerine nakşolmuş suretler olduğu fark edilir.⁶⁵

Köstendilli, varlığın birliği konusunun kolay anlaşılabilmesi adına konuyu çeşitli örnek ve benzetmelerle açıklamıştır. Bu benzetmelerden birinde Köstendilli, içinde yaşadığımız âlemi dibi olmayan bir denize benzetmiş ve bu denizi, dalgası fazla ancak tek bir varlığa sahip biçiminde tanımlamıştır. Ona göre zorunlu ve mümkün iki deryadır, birbirine hâcip olmuştur.⁶⁶ Bu durumda arifin yapması gereken, bir şüpheden ibaret olan damlayı değil de değişmez ve sonsuz bir hakikat olan denizi görmektir. Ma'dûm ve mahluk olması yönüyle eşyanın fâni

⁶¹ "Ey bilinmeye en lâyık olan Allah'ım! Seni hakkıyla bilemedik." Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn an esâmî'l-kütüb ve 'l-fünûn* (Bağdat: 1941), 1/871.

⁶² Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 17a.

⁶³ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 17a.

⁶⁴ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 16b-17a.

⁶⁵ Yıldırım, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 330.

⁶⁶ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 29b.

boyutunu simgeleyen damla, kısa bir müddet sonra yok olur. Ancak eşyanın mutlak hakikatini ve sonsuzluğunu simgeleyen deniz ise bakidir. Bu açıklamayı yapan Köstendilli'ye göre bütün bu değerlendirmeler hakikati tam manasıyla ifade etme noktasında yeterli değildir. Çünkü fani varlık sonsuz varlığa mekân olamayacağı, onu kapsayamayacağı gibi sonsuz varlık da fani bir varlık ile tarif ve tavsif edilemez.⁶⁷

Şeyhî, vahdet-kesret konusunu deniz ve dalga benzetmesi üzerinden şu şekilde açıklar. Denizin dalgalarının aslında var zannedilmesi onun çokluğu çağrıştırmasından dolayıdır. Yoksa deniz ile dalganın kaynağı aynı sudur, birbirlerinden ayrı değildir.⁶⁸ Dalganın varlığı denizin aynıdır, denizden ayrı değildir. Ayrıca dalganın çok olması, denizin de çok olmasını gerektirmez. Âdem ve âlemin varlığı da dalganın varlığına benzer, aslında ma'dûmdur. Dalganın varlığı yalnızca bir gölge ve mevhumdur.⁶⁹ Allah ise ezelî ve ebedî mevcûd, kaim ve daimdir. Eşyanın bekası sadece bir anlıktır, eşya iki an daim ve kaim değildir, misliyle teceddüd eder/devamlı yenilenmeye devam eder.⁷⁰

Köstendilli, eserini okuyanların aklına takılabilecek bir soruyu şöyle dile getirir: Madem ki âlem ve bu âlemdeki tüm görünenler yine Âdem'in kendisi ile Âdem'deki tüm güç ve hisler ma'dûm ve gölgedir. Var gibi görünen şeyler aslında Allah'ın gölgesidir ve gölge sahibine tâbidir.⁷¹ Öyleyse bu ma'dûm insanın gönlüne bunca üstünlük ve kemâlât nasıl verilmektedir/nasıl sığar? Bu uyumsuzluğu Köstendilli ağaç ve tohum ilişkisi üzerinden şöyle açıklamaktadır: Âlemi bir ağaç gibi düşündüğümüzde Âdem o ağacın meyvesidir. Âdem'in içindeki gönül de ağacın tohumu olur. Meyvenin çekirdeği ağacın tamamında nasıl mevcut ise, ağacın tamamı da çekirdeği bünyesinde taşır ve onu kapsar. Ağacın çekirdeğinin sahip olduğu hal ile mükemmellik ağacın kendisinde yoktur, ancak ağacın tamamında bulunur. Mesela ağaca bakıldığında tohum ve meyvenin tamamının ağaçtan olduğu görülür. Tohuma bakıldığında küçük tohum tanesinde kocaman ağaç ve çeşit çeşit ürünler görülür. Yani ağaç ve meyve tamamıyla bütün bir nesne olmasına karşın o ağacın çekirdeğindeki haller, tek başına ağacın kendinde yoktur. Bu benzetmeden anlaşıldığı üzere insanın kalbindeki fazilet ve özellikler

⁶⁷ Yıldırım, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 330.

⁶⁸ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 2a-2b.

⁶⁹ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 8a.

⁷⁰ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 15a.

⁷¹ قُلْ كُلُّ يَعْملُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ ⁷¹ ayeti buna işaretler. İsrâ, 17/84. "De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar."

insanda yoktur. İnsanın gönlü kemâlât ve marifet ağacının çekirdeği gibidir. İbnü'l-Arabî'nin düşünce sistemetiğinde de buna benzer bir çekirdek ve ağaç benzetmesi olduğu bilinmektedir.⁷²

Köstendilli Süleyman Şeyhî, *فَأَيْنَمَا تُولُوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ*⁷³ ayetinde yer alan "vech" kelimesiyle "Zât"ın kastedildiğini ifade eder. Kişinin döndüğü her tarafta vechullahı/Allah'ın yüzünü müşahede ettiğini söyler. Şeyhî'ye göre, tüm suret ve taayünler İlâhî vecihlerden bir vechdir. Âlemdeki suret ve taayünler aslında hayalden ibaret bir evhamdır. Allah'ın her bir suret ve taayyünde özel bir vechi vardır. Bu konuyu Şeyhî somut olarak şu şekilde izah eder: Allah'ın âlim bir insanda ilim ile bir vechi vardır. Cahilde ise zıddı ile bir vechi vardır. Yine müminde iman ile bir vechi, kâfirden zıddıyla başka bir vechi bulunur. Özetle söylemek gerekirse Şeyhî'ye göre mümkün eşyanın her biri ve âlemdeki zerrelere her bir zerre İlâhî vechlerden bir vechdir. Bu durum ise Allah'ın varlığına alâmet ve birliğine delildir.⁷⁴

İbnü'l-Arabî ve kendisiyle benzer düşüncelere sahip diğer sûfiler yukarıda açıklanan Bakara Sûresi'ndeki ilgili ayeti benzer şekillerde anlamış ve eserlerinde aktarmışlardır. Bir şeyin yüzü aslında o şeyin hakikati ve aynıdır. O'nun zahir ya da bâtın vechine dönüldüğünde bütün sıfatlarıyla tecelli eden Rabbimiz oradadır.⁷⁵

Ayetteki "vech" sözcüğünü zât ile açıklayan Şeyhî, *كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ*⁷⁶ ayetinin de bu açıklamayı doğruladığını ifade eder. Her şey yok olacaktır, sadece Allah'ın vechi bâkîdir ki bu Şeyhî'ye göre Allah'ın varlığını ifade eder. Ayette ism-i fâil *هَالِكٌ* kelimesi her şeyin ve her daim yok olucuna işaret eder. Ayrıca vech kelimesindeki hû zamiri, "şey" kelimesine hamledildiğinde, ayet her şeyin hâlik olacağını/yok olacağını ifade etmektedir. Buradaki genelleme ifadesinden Allah'ın vechi istisna edilmiştir. O, sadece şu anda değil, ezelden beri sürekli bâkîdir. Ayeti böyle açıklayan Şeyhî'ye göre hiçbir şey inkâr edilmemeli, o şeyde Allah'ın varlığının sırrı olduğu bilinmelidir. Yani Şeyhî'nin düşüncesine göre bir şey inkâr edildiğinde, inkâr edilen aslında Allah'tır. Yine ona göre ariflerin basireti, vechullahdan bir an dahi uzak olmaz. Arifler, diğer insanlar gibi (bu kişileri yarasa gibi körlere benzetmektedir) mâsivâllahı mâsivâllah olarak görmez ve bilmezler. Köstendilli bu konuyla bağlantılı olarak Bâyezid (k.s.) Hazretleri'nin şu sözünü kaydeder: "Otuz yıldır ben Hakk ile söyleşirim, halk

⁷² Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994), 2/140; Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, 274.

⁷³ Bakara Sûresi, 2/115.

⁷⁴ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 3b.

⁷⁵ Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, 194.

⁷⁶ "...O'nun zatından başka her şey yok olucudur." Kasas, 28/ 88.

zannederler ki onlarla söyleşirim." Bâyezid'in bu söz ile tevhid sırrını duyurduğunu da ekler. Özetle her var olan Allah'ın varlığındandır, ma'dûm ise ezeli ve ebedî yoktur. Onun yokluğu çöldeki serapa benzer, derya gibidir halbuki onda sudan bir eser yoktur.⁷⁷

Ayeti bu şekilde örnekler üzerinden açıkladıktan sonra Köstendilli, konuyla ilgili zihinlere şunun gibi sorunun gelme ihtimaline karşı bir açıklama yapar. Soru şöyledir: "Ben her ne tarafa baksam mevâlid-i selâseden (hayvan, nebat, maden) bir suret görürüm. Asla Hakk'ın vechini görmem." Köstendilli buna şöyle bir cevap getirir: "Evet vaka öyledir, lâkin gördüklerin vücûhât-ı ilâhîden bir vechdir. Zira senin mevâlid-i selâseden gördüğün her bir görüntü gölge ve hayalden ibarettir ve vücûddan bir nasibi yoktur. Aslında gördüğün Hakk'ın vechidir."⁷⁸ Köstendilli bu açıklamasıyla bir kişinin etrafında gördüğü her şeyin aslında Allah'ın vechi olduğunu, görmüş olduğu diğer görüntülerin ise gölge ve hayalden ibaret olduğunu dile getirir.

Makalenin konusu olan eserinde Köstendilli, vahdet-i vücûd mevzusunu İbnü'l-Arabî ile benzer şekilde açıklamıştır. Köstendilli'nin vahdet-kesret ilişkisini açıklarken kullandığı benzetmelerin İbnü'l-Arabî'den alınmış olduğu söylenebilir.⁷⁹

2.5. Hakikat ve Gölge İlişkisi

Şeyhî, konuyu yukarıdaki dalga-deniz benzetmesine ilaveten bir de gölge benzetmesiyle açıklamıştır. Daha önce defaatle ifade edildiği üzere Allah'tan başka her şeyin varlığı Allah'ın varlığına nispetle yok gibidir. Var gibi görünen eşya, bir gölge gibi sırf hayâlin görüntüsüdür.⁸⁰ Aynı şekilde insanın varlığı da Hakk'ın varlığı yanında mücerret gölge hükmindedir. Gölge sahibi ne işlerse gölge de aynısını işler. Böylece kişi kendi varlığının gölge ve ma'dûm olduğunu, Hakk'ın ise ezeli ve ebedî mevcûd olduğunu bilmelidir.⁸¹ İbnü'l-Arabî de bu meseleyi benzer açıklamıştır. Şehadet âlemindeki varlıkların ayrıca bir varlıkları yoktur. Buradaki varlık, Allah'ın isim ve sıfatlarının tenezzüllerinden dolaydır. Dolayısıyla bu varlıklar hayalî suretler ve gölge varlıklardan ibarettirler. Bu gölgeler ise abes değildir, bir nura, bir hakiki varlığa delil ve işaretlerdir.⁸²

⁷⁷ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 4a.

⁷⁸ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 3a-3b.

⁷⁹ Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, 204.

⁸⁰ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 2a-2b.

⁸¹ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâliya*, 24a.

⁸² İbnü'l-Arabî'deki ilgili yerlere şuradan bakılabilir: Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, 281-285.

Köstendilli'ye göre var olan her şey, Allah'ın varlığı ile mevcut, her meşhûd Allah'ın cemâli ve celaliyle meşhûddur. Dil ile konuşup, kulak ile işiten ve göz ile gören Allah'tır. Dolayısıyla Allah'ın dışında konuşan, işiten, gören yoktur. Yalnızca O vardır. Güzel olan şeyler Allah'ın cemalinin parıltısından dolayı sevilir. Ayıplananlar ve kusurlular Allah'ın celalinden ötürü ayıplanmıştır. Salihler ile arifler Allah'ın hidayet nuruyla ariftir. Fasıklar ile müşrikler Allah'ın dalâletinden dolayı sapmıştır. Sonuç itibariyle var da O'dur, yok da O'dur, aç da O'dur, tok da O'dur. Bu durum Hakk'ın farklı ve birbirinin zıddı olan isimlerinin tecellisinden kaynaklanmaktadır. Eğer Allah'a ortak olmak mümkün olsaydı adem olurdu ki o da sonsuz bir denizdir. Çünkü varlıktan herhangi bir nasibi ve payı yoktur. "Yok da O'dur" demekten ise nesne lâzım gelmez.⁸³

Sonuç

Köstendilli Süleyman Şeyhî, tasavvuf ilmini vahdet-i vücûddan ibaret görececek derecede varlığın birliği düşüncesine sahiptir. O, âleme ve yaratılmışların tümüne tevhid penceresinden bakmış ve ezelden ebede Allah'ın etkili olduğunu eserinde ifade etmiştir. Ona göre Allah dışındaki varlıkların varlığı gölge ve hayal niteliğindedir, bu düşünce, şirk değil hatta gerçek tevhiddir. Buradan hareketle o, kesrette vahdeti ısrarla vurgulamıştır. "Her şey O'ndandır" şeklinde açıklanan "vahdet-i şühûd"u ikilik anlamına geldiğinden ötürü reddederek "Her şey O'dur" manasındaki "vahdet-i vücûd" fikrini savunmuştur. Bu birlik idrakine ise tecrübe edilmeden, o hali yaşamadan ulaşılamadığını düşünür. Buradaki "vücûd" Allah'ı bulmak demektir. "Vahdet-i vücûd" ise Allah'ı kendisinin dışındaki her şeyden tenzih ederek birlemektir. Mevcûd-u hakîkî/hakiki varlık Hakk'tır, O'nun dışındaki varlık ise ma'dûm-u mutlak/mutlak yoktur. Yalnızca kendi Zâtıyla ayakta duran Allah'tır. Yine tek müessir ve tek muktedir Allah'ın kendisidir. O'nun vücudu zorunlu, ezelî ve kadîmdir. Mümkün varlıklar ise Allah'ın gölgelerinden, Rabbânî yansılardan ibarettir. Allah'ın vücudunda her şey müstağraktır, yok olmuştur. Gölge, gölgenin kaynağından başka bir varlığa sahip olmadığı gibi Allah'ın dışındaki varlıkların da Allah'ın varlığından başka bir varlığı yoktur. Allah'tan başka her şeyin hayatı, varlığı ve kıyâmı Hakk'a bağlıdır. Varlığı sonsuz olan Allah'ın vücuduna ve varlığına son yoktur.

⁸³ Şeyhî, *Kitâb-ı Tâlia*, 8a.

Kaynakça

- Affî, Ebu'l-Alâ. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi. çev. Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Affî, Ebu'l-Alâ. Tasavvuf: İslam'da Manevî Hayat. çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Ay, Kevser. Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Kitâb-ı Tâlia fî Esrârî'l-İlâhiyyeti's-Sermediyye" İsimli Eseri (Metin- İnceleme). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. Şuabü'l-imân. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. El-Câmi'us-Sahîh. Riyad: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, 1998.
- Bursevi, İsmail Hakkı. Kenz-i mahfi. sad. Abdulkadir Akçiçek. İstanbul: Rahmet Yayınları, 1967.
- Ceyhan, Semih - Küçük, Sezâi. 1001 Sûfi. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2007.
- Chittick, William C. Hayal Âlemleri: İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi. çev. Mehmet Demirkaya. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016.
- Chittick, William C. İbn Arabî-Giriş Kitabı. çev. Kadir Filiz. İstanbul: Nefes Yayınları, 2014.
- Chodkiewicz, Michel. "İbn Arabî'nin Öğretisinin Osmanlı Dünyasında Karşılması". Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler. haz. Ahmet Yaşar Ocak. 97-121. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Demirli, Ekrem. İbnü'l-Arabî Metafizigi. İstanbul: Sûfi Kitap, 2016.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. Sahîh-i İbn-i Hibbân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. el-Fütûhâtü'l-Mekkiye. I-IV. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyyeti'l-Kübra, 1911.
- İzeti, Metin. Balkanlar'da Tasavvuf. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Karavelioğlu, Murat Ali. "XIX. Yüzyıl Mutasavvıf, Âlim ve Şairlerinden Köstendilli Mollazâde Süleyman Şeyhî'nin Yetiştigi Muhit". Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî. ed. İsmail Güleç - Ömer Said Güler. 43-56. İstanbul: VAKAR Vakıf Araştırmaları Yayınları, 2020.
- Kâtip Çelebi. Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn. Bağdat: 1941.

- Kılıç, Mahmud Erol. Şeyh-i Ekber: İbn Arabî Düşüncesine Giriş. İstanbul: Sûfî Kitap, 2015.
- Kiel, Machiel. "Köstendil". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 26/277-279. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Konuk, Ahmet Avni. Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi. haz. Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.
- Muslu, Ramazan. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. yüzyıl). İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmî'us-sahîh. Beyrût: Dâr-u İhyâu't-Türâsi'l Arabî, ts.
- Öksüz, Hadicet ül Kübra. Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Mektûbât-ı Erbaîn, Terkîbât-ı Erbaîn ve Te'vîlât-ı Erbaîn isimli Eserleri (İnceleme ve Metin). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Suad el-Hakîm. İbnü'l-Arabî Sözlüğü (el-Mu'cemu's-sûfî: el-Hikmetü fî-hudûdi'l-keleme). çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Şeyhî, Köstendilli Süleyman. Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1504, 1a-42b.
- Şeyhî, Köstendilli Süleyman. Mektûbât-ı erbain. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif- M. Murad, 213/1, 1b-27a.
- Tuman, Mehmed Nâil. Tuhfe-i Nâilî. haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Yıldırım, Birol. Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri. Erzurum: Ertual Akademi, 2016.
- Yıldırım, Birol. "Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Risâle-i Hakâik-i Aşk Adlı Eseri". Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî. ed. İsmail Güleç - Ömer Said Güler. 163-179. İstanbul: VAKAR Vakıf Araştırmaları Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Ali. Köstendilli Süleyman Şeyhî. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Yılmaz, Ali. "Köstendilli Süleyman Şeyhî: Hayatı, Eserleri, Türk-İslâm Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneği İçindeki Yeri". Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî. ed. İsmail Güleç - Ömer Said Güler. 13-41. İstanbul: VAKAR Vakıf Araştırmaları Yayınları, 2020.

The Views of Kostendilli Suleyman Sheikh's on the Wahdat Al-Wujud in his Work Titled "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye"

Res. Asist. Kevser AY

Extended Summary

The human mind has sought/produced answers by asking questions about the nature and source of existence. What do existence and non-existence mean? What is the reality of beings? One of those who sought answers to such questions was Muhyiddin İbnü'l-Arabî, a Muslim thinker and sufi. The idea of unity of existence with İbn al-Arabi, who had a strong influence on the world of Islamic thought, continues to be discussed and talked about today. "Vahdet-i vücûd", which means the unity of existence, is a system of thought about the nature of existence, which has received many criticisms and praises since its birth.

Sufi Köstendilli Süleyman Şeyhî (d.1235/1820), who lived centuries after İbn al-Arabi, also wrote works on themes similar to his ideas. Köstendilli lived in Köstendil, which is connected to Bulgaria today, during the period from the 18th century to the 19th century. Köstendilli, characterized as a productive author, can be called a poet, a man of letters and mystics. He wrote about thirty works in the field of religious-mystical literature, and these works have survived to the present day. Köstendilli intensively dealt with the subject of unity of existence in his work called "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye" written in Ottoman Turkish. In this context, the subject of unity of existence in Köstendilli's mentioned work is discussed in this study. For this purpose, the entire manuscript titled "Kitâb-ı Tâlia fî esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye", which was written in Ottoman Turkish, was transcribed in Latin letters, and based on the sections and sentences with the theme of unity of existence in the work, Köstendilli Süleyman Şeyhî's about unity of existence idea has been attempted.

Köstendilli had the idea of unity of existence to such a degree that the science of Sufism consisted of unity of existence, and he looked at life from the perspective of unity of existence. In Köstendilli's thought system, "wujûd" means finding Allah. "Vahdet-i vücûd" means uniting Allah by purifying Him from everything other than Himself. In the true sense, the only being is God and there is no existence other than Him. In addition to the term non-existent, Köstendilli also includes the concepts of shadow, imagination and mevhûm in his work. It is Allah who stands alone with His own self. Again, the only effective and only capable one is Allah Himself. His existence is necessary and eternal. Possible beings, on the other hand, consist of shadows of God, and divine reflections. In the body of Allah, everything is independent and annihilated. Just as the shadow has no other existence other than the source of the shadow, and beings other than Allah have no existence other than the existence of Allah. The life, existence, and resurrection of everything other than Allah depends on God. There is no end to the body and existence of Allah, whose existence is eternal. With these sentences, Köstendilli states that beings other than Allah do not have a true existence, that the existence and continuation of things depend on Allah, and unity of existence is to unite Allah by being above all else.

The existence of God is like a mirror compared to the universe, and things that are intelligible and felt become apparent in it. Or, Allah manifests itself not in His essence but in His attributes and actions in all forms and persons, without ceasing to be absolute and without ever changing. Here, things (objects) become a mirror to God. Therefore, the entire universe exists with the existence of God. Qayyum, one of the names of Allah; It means the one

who endures with himself and the one who sustains those other than himself. Multiplication and multiplicity occur in the manifestation of the body, and Allah Himself is free from these. Just as the sun's light, although uniform, appears in different colors on the glass it reflects, multiplication takes place not in God's body but in the body's subordination.

According to Őeyh , the truth of things comes from the same divine essence in terms of reality. There is no difference between the beings in this sacred essence. The reason why it is seen differently is because of the viewer's point of view. So much so that when we look at the universe from the perspective of multiplicity, we see that beings are different from each other. However, when we look at things from the point of view of unity, it is realized that all existence is a form engraved on a single being.

Keywords: Sufism, Existence, Unity of the being (wahdat al-wujud), Köstendilli Suleyman Sheikhî, Kit b-ı T lia f  esrârî'l-ilâhiyyeti's-sermediyye.

Ay, The Views of Kostendilli Suleyman Sheikh's on the Wahdat Al-Wujud in his Work Titled "Kitâb-ı Tâlîa fî esrârîl-ilâhiyyeti's-sermediyye"